

Live Birgitte Farstad

No hev han tålt sine draume.

Visjonsdiktning i norsk litteratur.

Bacheloroppgave i Lektorprogram i språkfag

Veileder: Anne Sigrid Imsen Refsum

Desember 2018

Live Birgitte Farstad

No hev han tålt sine draume.

Visjonsdiktning i norsk litteratur.

Bacheloroppgave i Lektorprogram i språkfag
Veileder: Anne Sigrid Imsen Refsum
Desember 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Innhold

1. Innledning.....	2
1.1 Om oppgaven	2
1.2 Oppgavens oppbygning	3
1.3 Tekstutvalg	3
2. Sjanger	4
2.1 Visjonsdiktning	4
2.2 Balladen	5
2.3 Skillingsvisa	6
2.4 Salgbarhet og troverdighet.....	7
2.5 Forskjeller og likheter mellom tekstenes muntlighet	8
3. Om tekstene	8
3.1 Draumkvædet: Hvem, hva, hvor og når?	8
3.2 Olav Åstesons farefulle ferd	10
3.3 Eids-Maritvisa: Hvem, hva, hvor og når?.....	11
3.4 Marthe ligger død i seks timer	11
3.5 Sammenligning av tema	12
4. Særegenheter i tekstene	13
4.1 Brytningstid og oppgjør	13
4.2 Funksjon i datidens samfunn.....	14
5. Trådene samles.....	16
Litteraturliste.....	18
Vedlegg 1: Eids-Maritvisa	20

1. Innledning

1.1 Om oppgaven

I 1643 ble det aller første boktrykkeriet i Norge anlagt i Christiania av den danske trykkeren Tyge Nielsson (Kalleklev, Borgersen & Rannem, 2018). Trykksaker var ikke ukjent i Norge før dette, men etableringen av mer lokale trykkerier gjorde trykkeprosessen raskere og billigere, da man ikke lenger måtte frakte trykkene fra Danmark. Utviklingen mot et mer skriftbasert samfunn gikk langsomt, men trykkpressen var svært effektiv i forhold til tidsbruken som kunne forventes når man skrev for hånd. De ga også mulighet for masseproduksjon på en helt annen måte enn tidligere. Etter hvert som det stadig fantes flere skriftlige kilder å støtte seg på, minsket behovet for memorering av litteratur. I denne oppgaven ser jeg nærmere på to tekster som representerer hver sin side av trykkpressens etablering i Norden. Balladen *Draumkvædet* som representant for muntlig diktning og et langt mer muntlig samfunn, og skillingsvisa *Eids-Maritvisa*, som på sin side har vært avhengig av trykkpressen for å oppnå sin popularitet og utbredelse.

Det mest særegne med muntlig diktning, er måten den «er til» på. Mens skriftlig diktning har sin midlertidige bestandighet i fastlagte, skrevne ord og alltid kan falle tilbake på dette, preges den muntlige diktningen av tankenes flyktighet (Refsum, 2016, s. 22). Den muntlige diktningen er sterkt sammenknyttet med formidlingsøyeblikket. Alt som kan påvirke dette, vil også prege fremførelsen og resultere i en ny variant av diktningen, som aldri kan gjenskapes helt likt igjen. Balladen og skillingsvisa har dermed helt ulike forutsetninger for formidling. Uten støtte i det skriftlige, måtte man strukturere hukommelsen på en helt annen måte, ofte ved hjelp av minnetekniske hjelpemidler som repetisjoner, motsetninger, rim, rytme og melodi (ibid). *Draumkvædet* er en ballade som handler om temaer som alle kan kjenne seg igjen i. Man får en gløtt på døra inn til det hinsidige, og svar på hva som kan vente etter døden – riktig nok formet etter datidens forestillinger om «etterlivet». *Eids-Maritvisa* har også tema knyttet til liv, død og livsførsel og har blitt referert til som «et sunnmørsk draumkvæde» (Bjørnsen, 1961, s. 3). Ved første øyekast kan tekstene ha mye til felles, på tross av ulike sjangre, tider og geografisk utbredelse. *Draumkvædet* er en del av den eldste balladetradisjonen i Norge, mens *Eids-Maritvisa* er et skillingstrykk som oppnådde stor popularitet da det ble publisert, og kan ha hatt opptrykk på til sammen over to tusen eksemplarer mellom 1769 og 1845 (Fet, 1995, s. 66). Om jeg tar utgangspunkt i Ongs teori om relevans, vil *Draumkvædet*s overlevelse ha vært avhengig av at den har fengslet publikum,

slik at de ville høre den igjen og igjen. De antatte opptrykkstallet til *Eids-Maritvisa* og *Draumkvædet*s relativt vellykkede tradering i flere århundrer tyder på at dette er to verk som har vakt interesse blant folk over lengre tid. Hva har gjort dem så populære, og finnes det likhetstrekk mellom dem? Kan *Eids-Maritvisa* ha hentet inspirasjon fra det antatt mye eldre *Draumkvædet*? Har tekstene hatt en spesiell funksjon, og hvilke budskap kommer til syne? Dette er noen av spørsmålene jeg vil forsøke å finne svar i løpet av oppgaven.

1.2 Oppgavens oppbygning

Det er imidlertid ikke bare muntlig og skriftlig formidling som skiller tekstene fra hverandre. De hører til i ulike sjangre og tider, og jeg vil derfor presentere både ballade- og skillingstrykksjangeren. Begge tekstene kan passe inn i visjonsdiktningen, og dermed ønsker jeg også å se nærmere på hva dette innebærer. Jeg har inndelt oppgaven slikt at jeg først presenterer og ser på sjanger i forhold til begge tekstene, før jeg går over til innhold og en sammenligning av dette. Jeg vil så se på hva slags funn jeg har gjort i løpet av oppgaven, og forsøke å bruke disse til å svare på spørsmålene jeg stilte i innledningen. Før jeg går i gang, vil jeg si litt om tekstutvalget i oppgaven.

1.3 Tekstutvalg

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i en rekonstruert versjon av *Draumkvædet*. Dette er fordi de fleste variantene vi kjenner i dag er ufullstendige, men med denne som utgangspunkt har jeg en så helhetlig fortelling som mulig å jobbe ut i fra. Dermed får jeg med mange av de mest sentrale bildene i *Draumkvædet*. Jeg slipper også å forholde meg til en rekke ulike varianter. Dette ville vært for omfattende for denne oppgaven. Den rekonstruerte versjonen er gjort med utgangspunkt i ulike oppskrifter, består av 52 strofer og er ført i pennen av Moltke Moe. *Draumkvædet* ble først nedtegnet av Magnus Brostrup Landstad i 1840-årene. En av de mest kjente variantene han nedtegnet er etter Maren Ramskeid i Kviteseid, Telemark (Landstad, 1853, s. 66). Hun hadde lært balladen fra sin far, som igjen hadde lært den av sin far, og på denne måten hadde den fulgt generasjoner i kanskje flere hundre år (ibid).

Eids-Maritvisa er som nevnt ei skillingsvisa. For å få en mest mulig presis versjon av visa, har jeg tatt utgangspunkt i ett av de eldste trykkene, som er trykt i 1769. Hendelsen som beskrives i visa, skal ha skjedd i 1768. Det var viktig å finne en av de eldste opptrykkene, da dette ikke ville være påvirket av andre trykk og muntlig tradering. Originaltittelen på skillingsvisa er for øvrig veldig lang, og med unntak av kapittel 2.3 kommer jeg til å referere til den som *Eids-Maritvisa*.

2. Sjanger

2.1 Visjonsdiktning

Ifølge Moltke Moe hører *Draumkvædet* til i visjonslitteraturen, og beskriver den som

de talløse fortællinger, på vers og prosa, som skildrer et syn av, en reise til, eller en henrykkelse til det hinsidige. (...) Grunnlaget for alle disse fortællinger er forestillingen om den avdødes, den av legemet utfarne sjæls, reise til sit hinsidige blivested. (Moe & Liestøl, 1927, s. 211).

Visjonsdiktning finner vi omtrent i alle kulturer og på vidt forskjellige steder på kloden, som vitner om at dette er allmennmenneskelige tema som opptar mange. En forutsetning for at noe skal ivaretas og traderes videre, er relevansen litteraturen representerer. Det som ikke lenger føltes relevant, ville forsvinne og erstattes (Ong, referert i Refsum, 2016, s. 23). Ofte er det diktning som har et innhold man kan identifisere seg med på et helt allmennmenneskelig plan som har blitt tradert og ivaretatt aller best (Lönnroth referert i Refsum, 2016, s. 23). Ofte speiler visjonsdiktningen samfunnets oppfattelse av nettopp hva som venter når man forlater denne verden til fordel for den neste (Moe & Liestøl, 1927, s. 211). Som jeg vil se nærmere på i denne oppgaven, er det på lang vei denne typen tematikk som preger både *Draumkvædet* og *Eids-Maritvisa*, noe som gjør dem ekstra spennende å sammenligne, da de har opphav i ulike tider og samfunnet har gjennomgått en rekke forandringer på de århundrene som skiller tekstene fra hverandre. Selv om de har ulik ordlyd, er det tydelig at Olav Åsteson, hovedkarakteren i *Draumkvædet*, og Marthe Nilsdatter Eide i *Eids-Maritvisa* har opplevd noe som minner svært om det Moe mener visjonsdiktningen går ut på.

Han la seg ne um joleftan
sterkan svevnen fekk,
vakna 'kji fyrr um trettandagjen
då fokkji at kyrkjun gjekk.
Å de va Olav Åsteson,
som heve sovi så lengji»
(Moe & Liestøl, 1927, s. 199)

Hun faldt i stor Afmæktighed,
Og intet meer af Verden veed,
All Følelse var borte. Sex timer
laae hun død og stiv, At man ej
mindste Tegn til Liv hos hende da
fornomme; Men da den Tid var
omme.
(Bjørnsen, 1961, s. 10)

Den første strofen stammer fra *Draumkvædet*, og skildrer Olav som våkner opp igjen etter å ha sovet i hele 13 dager. Han våkner og forteller at han har vært i «den andre heimen». Den andre strofen kommer fra *Eids-Maritvisa*, og er kanskje hakket mer dramatisk. Marthe skildres som død og stiv, og da hun våkner opp igjen etter seks timer kan hun fortelle at hun har sett både himmelen og helvete. Strofene viser at vi har å gjøre med to tekster som begge passer godt inn i visjonsdiktningensbegrepet slik Moe definerer det ovenfor.

2.2 Balladen

Ifølge Ådel Gjøstein Blom er definisjonen på en middelalderballade en lyrisk eller episk dansevis fra middelalderen (Blom, 1971, s. 18). Middelalderballadene var en nordisk sjanger, og mange av balladene var utbredt over hele Norden og helt til de britiske øyene og Frankrike (Solberg, 1999, s. 24). Selve navnet *ballade* kommer fra latinske *ballare*, som betyr å danse (Blom, 1971, s. 16). Særlig på Færøyene ble balladene brukt som danseviser, og selv om balladedans kanskje ikke har spilt en like viktig rolle i Norge, er det ikke utenkelig at man også her danset til balladene (Solberg, 2011, s. 69). Balladene er delt inn i seks grupper etter innholdet (Solberg, 1999, s. 24). *Draumkvædet* hører til blant legendevisene, som handler om kristne tema (Solberg, 1999, s. 25). Jeg vil presentere noen kjennetegn ved balladen og se hvordan *Draumkvædet* passer inn i sjangeren.

Balladediktningen kjennetegnes ved at forfatteren som regel er anonym, og man regner med at individuelle dikterbegavelser står bak (Blom, 1971, s. 10). Ingen vet i dag med sikkerhet hvem som har diktet *Draumkvædet*. Balladene har variert rundt et handlingsmønster, og dette er også gjeldene for *Draumkvædet*, som har blitt nedtegnet og farget av flere ulike informanter (Blom, 1971, s. 11). I balladene bruker man også ofte gjentakelsesstrofer som ikke varierer mye i innhold, men gjør at sangeren kan dvele ved enkelte deler av sangen. Dette kan være med på å bygge opp spenningen, samt regulere balladens lengde. Gjentakelsesstrofer ga sangeren en tenkepause før han gikk videre i fortellingen (Blom, 1971, s. 12). Strofe åtte og ni er eksempler på slike gjentakelsesstrofer i *Draumkvædet*:

8. Eg hev vori mæ upp mæ sky,
og neatt mæ havi svarte;
den som vi' mit fotspor fydde,
lær 'kji av bliom hjarta.

9. Eg hev vori mæ opp mæ sky
å ned mæ havsens grunni;
den som vi' mit fotspor fydde,
lær 'kji av bliom munni.
(Moe & Liestøl, 1927, s. 200).

Her ser vi at ordlyden skifter noe, men budskapet om at reisen Olav har vært på var krevende er allikevel klar i begge uttrykksmåtene.

Det er heller ikke uvanlig at ballader består av såkalte formler. Formlene inneholder ofte en dobbelt betydning som signaliserer spesielle ting til dem som kjenner til dem. Derfor kan samme uttrykksmåter finnes igjen i mange ballader. *Draumkvædet* står i en særstilling da den hører til i visjonsdiktningen, og ikke har hatt mange ballader som handler om samme tema å låne formler av. Det er derfor ikke like mange formler i *Draumkvædet*. I tillegg har balladene ofte en objektiv forteller, og epiteter og tilnavn er derfor viktig for å hjelpe publikum å knytte

assosiasjoner til de ulike karakterene i balladen (Ong referert i Refsum, s. 23). I *Draumkvædet* finner vi også en rekke tilnavn, som *Grutte Gråskjegg* for djevelen og *sankte såle-Mikkjel* for st. Mikael (Moe & Liestøl, 1927, s. 204). Den subjektive fortelleren i *Draumkvædet* bidrar til å sette denne balladen ytterligere i en særstilling.

31. Der kom færi noranti,
de totte eg vera vesst;
fyri rei Grutte gråskjeggji
han rei på svartan hest.

32. Der kom færi sunnanti,
de tottest meg vera best;
fyri rei sankte såle-Mikkjel
han rei på kvitan hest.
(Moe og Liestøl, 1921, s. 204)

Disse to strofene viser både subjektsfortelleren i begge strofer, og tilnavnene nevnt ovenfor. I kapittel 1.3 står en av de første strofene i *Draumkvædet*. Det kan være verdt å merke seg at fortelleren er objektiv i denne strofen. Synsvinkelen skifter tre ganger i løpet av balladen. De første seks strofene er objektive, så bytter vi til en subjektiv forteller (Olav), før vi igjen får en objektiv forteller i diktets siste strofe. Som vi også kan se i eksemplene ovenfor, har *Draumkvædet* en av de mest vanlige formene: Fire-linjete strofer med ettersleng (Blom, 1971, s. 14). Balladene krever ikke helrim, men assonans, som vi blant annet ser tydelig i strofe 32, som er vist overfor (Blom, 1971, s. 15). Her er det lydlige vokallikheter mellom første og tredje verselinje (*færi, sunnanti, sankte, såle, Mikkjel*). Omkvedet har jeg ikke tatt med i eksempelet. Omkvedet i *Draumkvædet* skifter hele fire ganger i løpet av denne varianten.

2.3 Skillingsvisa

Skillingsvisa er spesiell på den måten at den er en litterær tekst som er preget av muntlig overlevering, kalles en vise på tittelsiden og er skrevet i vers, ofte i bunden form. Da det også fremgår av tittelen at dette er ei vise, refererer jeg til den som skillingsvise fremfor skillingstrykk. Skillingsstrykk favner også en del andre trykksaker i samme format som skillingsvisa. Trykkene besto av ett eller flere ark som målte omtrent 11 x 17 cm, og telte som regel fire til åtte sider (Brandtzæg, 2018). Dette gjelder også for skillingsstrykket om *Eids-Marit*, som er på åtte sider. Ofte var forsidene, kalt tittelsidene, preget av illustrasjoner, dekorative typer fraktur og ikke minst svært narrative titler (ibid). Titlene skulle ofte fortelle visens hovedinnhold fra begynnelse til slutt i korte trekk. Dette gjelder også *Eids-Maritvisa*, som egentlig har en langt lengre tittel som lyder slik:

En sannfærdig Nye Viise, om Den besønderlige Hændelse, der haver tildraget sig med en gudfrygtig Danne-Qvinde, ved Navn Marthe Nielsdatter Eyde, boende paa Sønsmøer, som ved Michaeli-Tider 1767 blev syg af Hovedsvimmel, og hendes Svaghed tog jevnlig til, indtil den 19. Januarii 1768 da hun i 6 Timer var ganske død og uden Følelse; Men imidlertid saae Afgrundens Fælhed og hørte et jammerligt Skrig, samt paa et andet Sted saa GUD sidde paa sin majestætiske Throne, omringet af

Englers mange Tusiende, og at tilbedes af alle Hellige og Udvalgte etc. Ja blev underrettet af en Engel, som kom flyvende til hende fra den store Skares Mangfoldighet at hun endnu hadde en kort Tid tilbage at leve, og imidlertid kundgiøre de Ting, som han nu vilde sige hende, med meget meere, som af en vidløftig Historie er uddraget, og fuldstændig fortælles i efterfølgende Viise.

Fortellingen måtte være gripende for at den skulle fenge, og dermed er det egentlig visas evne til nettopp å fange sitt publikum som blir brukt som agn på tittelbladet. Ellers er tittelbladet til *Eids-Maritvisa* svært enkelt, og har ingen illustrasjoner. Tittelen er skrevet i frakturskrift, og nederst på siden er også melodien visa skal kunne synges til oppgitt, som i dette tilfellet er Kingo-salmen «O kiære Siæl! Frygt aldrig meer». I tillegg var visa skrevet med forsikring fra naboene om at dette virkelig hadde skjedd, noe som også opplyses om på tittelbladet. I tillegg står årstallet 1769 nederst på siden, som er året trykket er i fra.

Det performative aspektet som i dette tilfellet er sang, er en del av selve teksten, og på denne måten nært knyttet til distribusjonsmetode og tradering (Brandtzæg, 2018). Skillingsvisene er en ofte en kombinasjon av poesi, musikalsk fremføring og i noen tilfeller også nyhetsformidling (ibid). Dette er en yngre og svært folkelig sjanger. Den var avhengig av trykkpressen, og er på mange måter en salgs hybridsjanger mellom den skriftlige og muntlige litteraturen. Dette er fordi skillingsvisa kunne leve videre uavhengig av skriftlig støtte når den var memorert. Jeg referer til skillingsvisa som folkelig, fordi den ofte var skrevet til en velkjent melodi som de aller fleste hadde kjennskap til. I tillegg kostet den som regel en skilling, slik som navnet også tilsier. Dette gjør den tilgjengelig for de aller fleste, om de enten hører visa på en velkjent melodi eller kjøper trykket.

2.4 Salgbarhet og troverdighet

Fordi skillingsvisene var laget som produkt som skulle selges, har visene en kommersiell faktor ved seg som vi ikke finner i balladen, som til forskjell fra skillingsvisa hovedsakelig kun baserte seg på muntlig tradering. Det kommersielle kommer særlig til syne i ordvalg som skal gjøre folk mer interessert i å kjøpe visa. Eksempler på dette er begrep som «ny vise», «besøderlig hendelse», «danne-qvinde», «død og stiv» «Afgrundens Fælhed» og «Guds majestætiske throne». Disse fyrer opp under det sensasjonelle som skal ha hendt. Visens «ny»-het spiller på aktualitet, mens «danne-qvinde» henviser til Marthe som en hederlig (og dermed troverdig) kvinne. Det at hun lå død i seks timer, er med på å minne oss om det allmennmenneskelige og eksistensielle faktum at vi alle skal dø. I tillegg var det ofte sterk Gudstro, og helvete var nok skremmende for mange, mens himmelen var dit man lengtet til i en kanskje utfordrende og krevende hverdag i trange kår.

Troverdighet er svært viktig for mange skillingstrykk generelt. Dette ser vi også i *Eids-Maritvisa*, både i tittelen og ellers i visa. Bare på tittelbladet er det flere opplysninger som underbygger troverdigheten. For det første kalles visa en **sannferdig** ny vise. Videre oppgis Marthes fulle navn og eksakte datoer for når hun først ble syk og til slutt ble bortrykket 19. januar 1768. Hun har også med seg et budskap «fra oven», som hun skal gi videre. Ellers er det særlig naboenes uttalelse som er viktig. «Efter Naboernes Bekræftelse om Tildragelsens Riktighed, og deres Begiæring til Trykken befordet» (Bjørnsen, 1961, s. 2), noe som også har mye å si for visas troverdighet.

2.5 Forskjeller og likheter mellom tekstenes muntlighet

Mens *Draumkvædet* i dag kun finnes som fossilisert fremføring, har *Eids-Maritvisa* som tidligere nevnt sitt opphav i tekst. Dette viser seg også i formen på skillingsvisa, som ikke er like preget av muntlig diktning som *Draumkvædet* er i form av repetisjoner og omkved. *Draumkvædet* er kanskje dermed en mer prototypisk representant for den muntlige diktningen. Allikevel er det usikkert om det i det hele tatt er mulig for noen litteratur å overleve i mange hundre år kun på folkemunne. Landstad hadde selv hørt historier om tidligere nedtegnede varianter av *Draumkvædet* som han regnet som tapt (Landstad, 1853, s. 66). Også Solberg mener det er lite sannsynlig at balladetradisjonen skal ha overlevd i mange hundre år uten noen form for skriftlig støtte overhodet (Solberg, 2011, s. 68). Allikevel regner man med at utgangspunktet for *Draumkvædet* bunner i muntlig tradering, mens *Eids-Maritvisa*, som vi vet kom i større opplag, har kunnet støtte seg på både skriftlig og muntlig tradering helt fra begynnelsen (Tveitane, 1972, s. 41). Det vil si at de ulike variantene av *Draumkvædet* er produkter av muntlig tradering gjennom generasjoner, hvor hver fremføring har resultert i en ny variant. Disse nye variantene ville allikevel alltid ligge nært originalen, da publikum vil tilføre korrigeringer av varianter som avviker for mye fra det man opplever som den originale formen (Refsum, 2016, s. 26). På denne måten vil dermed essensen av den originale varianten bli rekonstruert igjen og igjen så lenge den oppfattes som relevant og er i levende bruk (Ortutay i Refsum, 2016, s.26). Skillingsvisa som har et mindre muntlig preg, vil være vanskeligere å huske, og dermed også ha lettere for å gå i glemmeboka. Samtidig vil den kunne finne støtte i selve skillingstrykket, og dermed kunne korrigere egne feil.

3. Om tekstene

3.1 *Draumkvædet*: Hvem, hva, hvor og når?

Uten skriftlige originalkilder eller andre henvisninger er det vanskelig å datere *Draumkvædet*. Imidlertid finnes lignende visjoner nedtegnet som kan minne om *Draumkvædet*. Moe mener

Draumkvædet kan ha hentet inspirasjon fra blant annet Godskalks visjon i 1189-90 og Tundals visjon i 1130-1190 (Moe & Liestøl, 1927, s. 224-225). Dermed vil *Draumkvædet* ha blitt til etter dette. Landstad var en av de første som gjenopplaget *Draumkvædet* i Telemark på 1840-tallet. Han mente det var sannsynlig at den hadde oppstått i de første århundrene etter at kristendommen kom til Norge (Landstad, 1853, s. 65). Slaget på Stiklestad i 1030 ses på som skillet mellom hedendommen og kristendommen i Norge (Rasmussen & Thomassen, 2002, s. 134). Solberg påpeker at balladen som sjanger ikke var veletablert i Norden før på 1300-tallet (Solberg, 2011, s.70). Det er ikke bare den katolske kristendommen som preger *Draumkvædet*, vi ser også rester av et norrønt verdensbilde. Det er derfor ikke unaturlig å se for seg at *Draumkvædet* har sett dagens lys i en spenningsfase mellom hedenskap og katolsk kristendom, hvor det kristne har fått overtak, mens eldre tankesett også sitter delvis igjen. Moe, Landstad, Knut Liestøl, og den svenske forskeren Dag Strömbäck er blant dem som har prøvd seg på å datere *Draumkvædet*, og deres anslag er relativt like og hentyder at *Draumkvædet* nok har sett dagens lys en gang på 1200-1300 tallet (Blom, 1971, s. 246-248). Det finnes også andre antakelser som både er mye eldre og yngre, men disse har jeg valgt å ikke vektlegge da de står for ytterpunktene i forskningen.

Som nevnt i kapittel 2.2 er dikteren anonym, og vi vet heller ikke hvor balladen er diktet. Alle variantene som finnes nedtegnet i dag kommer fra Telemarksområdet, og det er ikke umulig at balladen kan ha hatt en spesiell tilknytning til dette området. Selv vi i dag kun kjenner til balladen i Norge, betyr det ikke at den kan ha vært utbredt andre steder. Blant annet har Landstad nedtegnet en variant hvor ett av omkvedene lyder «I Rødelåndo i villande heido, der kenne dei meg», og undret seg over hva slags sted Rødelåndo er ment å referere til (Landstad, 1853, s.70). Noe sikkert svar har han heller ikke, men nevner Rolanda sogn i Sverige som en mulighet (ibid). Det kan også være interessant å nevne at det i Floda kirke i Sverige finnes kirkedekorasjoner som minner om motiv fra *Draumkvædet*. (Solberg, 2011, s. 69). Motivet viser sjeleveilingen som utføres av St. Mikael, og dette er et velkjent motiv også i *Draumkvædet*, hvor det står følgende i strofe 37:

*De va sankte såle-Mikkjel,
han vog i skålevikt;
so vog han adde synde-såline
burt ti Jesum Krist.* (Moe & Liestøl, 1927, s. 205)

Om dette stemte, ville det være det eneste håndfaste bevis på *Draumkvædet* utenfor Norge (Solberg, 2011, s. 69). Samtidig kan det være greit å vite at ideen om den gudommelige vekt

er noe som kan gjenfinnes hos en mengde andre folkeslag (Moe & Liestøl, 1927, s. 307). Det var heller ikke uvanlig å se på St. Mikael som sjelehenteren og han som skal gi den foreløpige dommen (Moe & Liestøl, 1927, s. 299). Dermed er det heller ikke utenkelig at disse forestillingene har eksistert i Sverige uten noen form for direkte påvirkning av *Draumkvædet*.

3.2 Olav Åstesons farefulle ferd

De 52 strofene i *Draumkvædet* skildrer den strabasiøse reisen Olav Åsteson må gjennom. Moe har inndelt strofene i åtte akter. De første akten (strofe 1-6) danner visjonens ramme, andre akt er visjonærens innledning (7-15), tredje akt kalles ferden til Dødsriket (16-23), fjerde akt kalles ferden i Dødsriket (24-28), femte akt er den foreløpige dommen (29-37), sjette akt kalles ferden i Dødsriket: Onde gjerningers lønn (38-45), den sjuende akten handler om gode gjerningers lønn (46-51), mens åttende og siste akt består av kun en strofe, som fungerer som en avslutning (52) (Moe & Liestøl, 1927, s. 199-200).

Hovedkarakteren Olav sover i hele 13 dager, og da han endelig våkner igjen, rir han til kirka for å berette det som har hendt ham. Når han kommer fram, setter han seg i kirkedøra, og begynner å fortelle om drømmene sine. Det han har opplevd, har vært ubehagelig:

8. Eg hev vori mæ upp mæ sky,
og neatt mæ havi svarte;
den som vi' mit fotspor fydde,
lær 'kji av bliom hjarta.

9. Eg hev vori mæ opp mæ sky
å ned mæ havsens grunn;
den som vi' mit fotspor fydde,
lær 'kji av bliom munni.
(Moe & Liestøl, 1927, s. 200).

Havet er her et uttrykk for helvete, og Olav sier at den som vil fylle hans fotspor (gå der han har gått, oppleve det han har opplevd) ikke gjør dette lett til sinns. Han forteller selv at han har vært i «Auromheimi», den andre heimen, og sett både Gud og djevelen. Olavs reise til den andre heimen var utfordrende. Den skarlagensrøde kappen hans rives i stykker, og han mister negler av både tær og fingre. Han ankommer så «Gjaddarbroi», altså den norrøne Gjallarbrua, som står som et symbol på overgangen mellom liv og død. Broa er det ikke enkel å krysse. Den er spiss og fæl, og i tillegg befinner det seg en orm, hund og stut på brua. Over her kommer ingen som har handlet urett. Han kommer seg over til den andre siden, og er nå i Dødsriket.

I Dødsriket møter Olav gudmoren sin, som nok er en referanse til Guds mor, altså Jomfru Maria. Hun sender ham til Brokksvalin, for der skal dommen stå. Der ser Olav djevelen, Grutte Gråskjegg, komme ridende på svart hest fra nord i spissen av følget sitt. Fra sør kommer også noen ridende og først i følget rir St. Mikael på hvit hest, og Jesus rir som andremann. St. Mikael har med seg luren sin som han blåser i. Slik signaliseres det at

dommen nå skal stå. Så veier han sjelene for deres gode og dårlige handlinger. Olav skjønner at mye av lidelsen han ser rundt seg, er konsekvenser av onde gjerninger. Han beskriver hvor på hvilken måte enkelte synder vil straffes. Drapsmenn blir tvunget til å bære sitt offer i armene, og beina synker ned i jorda så de knapt kan bevege seg (Moe & Liestøl, 1927, s. 314). Men Olav får også se de gode gjerningenes lønn. Særlig vektlegges her at de som behandler andre godt og deler med de fattige, vil gå en lettere tid i møte etter sin død. Den siste strofen utgjør alene siste akt, som fungerer avsluttende og oppsummerende, når den forteller at vi når har hørt Olavs drømmer.

3.3 Eids-Maritvisa: Hvem, hva, hvor og når?

Eids-Maritvisa vet vi mer om takket være detaljerte, skriftlige skillingstrykk. Aller først må en navneoppklaring til. Jeg har gjennom hele oppgaven referert til visa om Marthe som *Eids-Maritvisa*. Dette er fordi kirkebøker viser at Marthes egentlige fornavn var Marit, og hos flere forfattere har dermed *Eids-Marit* blitt brukt fremfor *Eids-Marthe* (Seland, 2011, s.70) Av tittelen fremgår det at selve «bortrykkelsen», altså visjonen som legger grunnlag for hele visa, fant sted 19. januar 1768. Marit kom fra Norddal i Eide, og dermed har vi også en ganske så presis geografisk lokasjon på visas tilblivelsessted (ibid). Trykksted er ikke oppgitt i skillingsvisa fra 1769.

3.4 Marthe ligger død i seks timer

Skillingsvisa består av 42 strofer, men er ikke inndelt slik som Moe hadde gjort med *Draumkvædet*. For å få bedre oversikt over visas innhold, har jeg selv inndelt i fem akter. Første akt kaller jeg innledning, for den bygger opp mot selve visjonen (strofe 1-5). Vi får høre om Martha Eyde, og innholdet i visa omtales innledningsvis i visa som «Guds ære», og som noe som vil kunne gagne den som hører på. Vi får høre om hvordan hun havnet i situasjonen som følge av sykdom, og at alle trodde hun var død, inntil hun våknet seks timer senere og fortalte hva som hadde skjedd.

Reisen til Dødsriket (strofe 6-14) er ikke særlig omfattende i visa. Hun blir først vist en dør ned til helvete, hvor hun ser et mørkt svovelhav og kjenner en grusom stank. Så åpnes nok en dør, og hun kommer nå inn i en nærmest ubeskrivelig herlighet. Her får hun se Gud på tronen, og engler rundt ham som synger. Alle er kledd i drakter, synger og bærer palmeblad. I tillegg møter hun kjentfolk: Hennes navngitte lærere Magnus Røst og Niels Bugge. Ifølge skillingsvisa skal Røst ha døpt Marthe. Han gratulerer henne med å ha overvunnet synden, slik at hun har havnet i himmelen. Både Røst og Bugge var døde før Marthes visjon. Så får Marthe et spesielt møte med en engel, som jeg har valgt å kalle Engelen tale (15-33).

Budskapet engelen har til Marthe, skal hun fortelle videre når hun våkner opp igjen. Engelen ber henne formidle Guds ord, og advarer henne mot at noen vil mene hun ikke er ærlig når hun forteller hva som har hendt. Engelen vektlegger at barna fra tidlig av bør oppdras kristent, slik at de forstår viktigheten av en god, kristelig livsførsel. Det slås hardt ned på høytidsdager som brukes til dans, kortspill, utukt og alkohol, mens religionen forsømmes. Man skal oppsøke kirken av lyst og glede, og ikke glemme at Gud ser alt. Mange går kun i kirka for å sladre og vise seg fram. I tillegg kritiseres fedre for å ikke oppdra barna til Guds behag, da de selv er elendige forbilder som fråtser, drikker og i det hele tatt ikke oppfører seg som ønsket. Disse forderver barna, men grunnen til fordervelsen er at fedrene ikke selv kjenner Gud. Videre kommer en siste oppfordring til både fedre og mødre om å leve slik, at alt i hjemmet skjer til Guds ære.

Siste akt kaller jeg oppfordring til bedring (34-41). Marthe har videreformidlet Guds budskap, men har også egne oppfordringer til de rundt seg. Hun mener de må overveie sin livsførsel, og unngå også all dårlig oppførsel. Om man ikke makter å snu seg fra synden, så venter konsekvensene etter døden. Her understrekes også hendelsens riktighet. Den siste strofen (42) fungerer som en avslutning, hvor Marthe beskrives som et eksempel på at utrolige ting kan skje, og hvor lenge hun har igjen før hun går videre på ordentlig, det vet bare Gud.

3.5 Sammenligning av tema

I *Draumkvædet* er ferden til Dødsriket detaljrik og inneholder sentrale forestillinger om hvordan man kommer seg dit. Dette er ikke vektlagt i *Eids-Maritvisa*, og vi skynder oss forbi selve ferden til Dødsriket. Helvete aner hun kun ifra en døråpning, hvor hun hører skrik og kjenner en grusom stank. Olav derimot prøves på en helt annen måte. Han mister som nevnt neglene, klærne ødelegges og han sliter seg over både Gjallarbrua og ei myr før han virkelig er i Dødsriket. En slik farefull reise er klart fengende og spennende på en helt annen måte enn Marthes korte skildring fra ei døråpning. Begge har derimot bilder av helvete som et svart hav.

Skildringen av himmelen er svært ulik. I *Eids-Maritvisa* omtales først og fremst himmelen og dens herlighet med englesang, palmeblader, vakre drakter og glede. Marthe møter så to gamle lærere, som er navngitt som prestene Magnus Røst og Niels Bugge. I tillegg snakker hun med engelen som gir henne budskapet hun skal formidle når hun våkner opp igjen. Spesielt med *Draumkvædet* er at skildringen av himmelen i stor grad mangler. Olav ser paradiset på avstand, men er ikke i selve himmelriket. Sannsynligvis har dette inngått i tidligere varianter. Også Olav snakker med noen, som tidligere nevnt gudmoren, Jomfru Maria. Dermed har de til

felles at de begge møter noen i visjonen. For Marthes del kan møtet med prestene som er kjent i bygda være med på å gjøre visa mer troverdig. Møtet med engelen resulterer i at hun får et gudegitt budskap som må forkynnes. I forhold til *Draumkvædet* skal Jomfru Maria har opptrådt i andre visjoner som kan ha fungert som inspirasjon, som delvis forklarer hvorfor hun er med i visjonen (Moe & Liestøl, 1927, s. 273).

Begge tekstene tar for seg synd. Særlig i *Eids-Maritvisa* er det en sterk oppfordring om å holde seg på den smale sti. Det slåes særlig ned på oppførsel som kan **lede** til synd. Her vektlegges alkoholinntak, fest, dans, jåleri og sladring som noe som absolutt bør unngås. I *Draumkvædet* er det vedtatte synder som særlig nevnes, som drap, incest og grådighet. Forskjellene kan komme av at de har blitt til i ulike tider og er påvirket av ulike religiøse impulser. I tillegg kan det tenkes at de litt grovere syndene kan egne seg bedre til underholdning, da det ofte ikke er mange som ville passe inn i en slik kategori og dermed ikke føle seg dirkete truffet. *Eids-Maritvisa* er på sin side litt mer pirkete og prektig med sine oppdragende formaninger, og har dermed kanskje ikke sunget kun for underholdningens skyld.

Forestillingene om etterlivet er altså ganske ulike. Det begge tekstene viser til, er at man havner et sted etter døden hvor livsførselen din på jorda vil ha påvirkning på hvordan du kommer til å få det. Dermed har man på mange måter kontroll over egen skjebne, riktignok på premisset at man lever slik Gud ønsker.

4. Særegenheter i tekstene

4.1 Brytningstid og oppgjør

Jostein Fet mener at visjoner og «bortrykkinger» kommer til syne når spenningen mellom folkelig kristendom og kirkelig kristendom blir særlig sterk (Fet, 1995, s.249). Både *Eids-Maritvisa* og *Draumkvædet* bærer preg av de kan ha oppstått i et slikt spenningsforhold. *Eids-Maritvisa* har tydelige oppfordringer om bedring av livsførsel, og det er ikke bare sladrehøner og jålebukker som får så hatten passer. Også prestene som i for stor grad baserte kristendomsopplæringen på Luthers lille katekisme og Pontoppidans forklaringer fremfor «Guds egne ord», blir bedt om å heller vende tilbake til kildene. På 1700-tallet begynte også den de pietistiske vekkelsesbevegelsene å vokse frem, og særlig oppfordringer om å leve enkelt og «rent», uten jåleri, alkohol, sladder og fest, preger både perioden og nye religiøse grupperinger.

Draumkvædet har et litt annet utgangspunkt. Kristningen av Norge førte til et helt nytt verdensbilde, og en gammel tro og kultur som ikke lenger passet inn. Mye av den muntlige diktningen hadde naturlig nok også forankring i denne kulturen, og dermed er det heller ikke unaturlig at *Draumkvædet* inneholder flere motiver som kan knyttes til dette. Kanskje var motivene uttrykk for kjente formlene folk kjente godt til og som var mye brukt i muntlig diktning før kristningen av Norden. Om *Draumkvædet* så ble til noen hundre år etter kristningen av Norge, vil disse gamle formlene og begrepene kunne henge igjen som formler, og på den måten også finnes i nyere verk med helt andre forutsetninger. Dette mener jeg kan være en grunn til at vi finner spor av det norrøne i en ellers tydelig kristen-katolsk visjon. Dette kan også være viktig i forhold til måten Olav formidler opplevelsene sine på. Han bryter inn i prestens preken, og setter seg på dørstokken for å fortelle hva som har hendt ham. Fordi visjonen delvis bryter med kristne forestillinger om etterlivet, kan måten Olav overtar prestens funksjon som forkynner på tolkes som en slags provokasjon. Jeg tror heller at det norrøne har virket som inspirasjon og en kilde til formler og symboler. Dermed tror jeg ikke Olav ønsker å utfordre prestens autoritet, men i stedet låne prestens rolle som forkynner for en kortere tid.

I tillegg kan enkelte deler av *Draumkvædet* også vise til et slags oppgjør med hedendommen. Ifølge Moe var det ikke uvanlig at gamle guder med tiden ble sett på som djevler og demoner (Moe & Liestøl, 1927, s. 289). Beskrivelsen av Grutte Gråskjegg kan gå godt overens framstillinger av guden Odin fra norrøn mytologi. Dermed har *Draumkvædet* en klar oppfordring om å sky vekk fra den hedenske, som fremstilles som fremste form for djevleskap. Særlig etter reformasjonen var derimot enkelte prester imot *Draumkvædet*, da hverken katolisismen eller norrøn tro var akseptert. Enkelte prester slo ned på at balladen i det hele tatt skulle synges, da de mente den ikke var upassende og hedensk (Landstad referert i Solberg, 2011, s. 73). Dette er også en grunn til at *Draumkvædet* i stor grad var glemt da innsamlingsarbeidet startet i 1840-årene.

4.2 Funksjon i datidens samfunn

I forrige kapittel var jeg så vidt inne på *Eids-Maritvisa* som moralsk oppdragende. Engelen tale dominerer visa, men følges opp av Marthes oppfordringer som forsterker den oppdragende effekten. Jeg tror man kan regne med at det i både bygder og byer var vært tendenser til «ukristelig oppførsel». Dette ønsker *Eids-Maritvisa* å ta et oppgjør med. Men det er ikke bare denne oppdragene funksjonen som er viktig. Også skildringene av himmelen som et herlig sted står sentralt. Kanskje fordi dette forsikrer om et bedre liv som skal komme til dem som fortjener det. Som nevnt tidligere var det mange som levde under harde kår. Om

man derimot hadde et himmelrike å se fram til, ville man ha en trøst og mening så fremt man fulgte Guds bud. *Eids-Maritvisa* er dermed også en oppbyggelig kristenvis, som i tillegg til å være oppdragende og oppmuntre til gudstro kan ha fungert som trøst og gitt håp om et bedre liv.

Hva slags funksjon kan så *Draumkvædet* ha fylt? Jeg mener *Draumkvædet* ivaretar sitt episke formål på en helt annen måte enn *Eids-Maritvisa*. I *Eids-Maritvisa* finner vi en klar påstand om at innholdet i visa er sant, noe som var viktig om den skulle vekke tillit og fungere slik jeg nevnte i forrige avsnitt. Det er derfor ikke rart at de skiller seg fra hverandre når balladen som sådan skulle fylle en mer episk funksjon, og ikke nødvendigvis være sannhetsbærende.

På grunn av draumkvædets inngående skildringer av ferden både i og til Dødsriket har selve balladen fått et mindre belærende preg enn *Eids-Maritvisa*. Her er ikke kun det religiøse budskapet sentralt, men selve den spennende reisen og Olavs opplevelser i Dødsriket. Det religiøse budskapet er først og fremst viktig etter Olav har kommet seg til Brokksvalin, hvor sjelene skal veies og skjebnene bestemmes. For å understreke det religiøse innholdet, følger eksempler både på onde og gode gjerningers lønn. Ingen vil foretrekke konsekvensene av dårlige handlinger fremfor de gode, og dermed vil balladen påvirke tilhøreren til å i det minste ønske seg en livsførsel som vil resultere i gode handlingers lønn. Denne livsførselen vil selvsagt ha et sterkt kristent grunnlag.

Til slutt vil jeg trekke fram at balladen som sjanger nok har hatt underholdning som sitt hovedformål. Som en episk vise var det en fortelling som skulle formidles, og da gjerne på en gripende måte. Man kan tenke seg at en forutsetning for at noe skal ivaretas og traderes videre, er relevansen litteraturen representerer. Det som ikke lenger føltes relevant, ville forsvinne og erstattes (Ong, referert i Refsum, 2016, s. 23). Ofte er det diktning som har et innhold man kan identifisere seg med på et helt allmennmenneskelig plan som har blitt tradert og ivaretatt aller best (Lönnroth referert i Refsum, 2016, s. 23). Dette betyr ikke bare at man skal kunne relatere alt direkte til eget liv, men at det som formidles må frembringe identifisering og en emosjonell reaksjon hos tilhøreren. Jeg tror tilhørere av *Draumkvædet* vil ha følt nysgjerrighet, spenning, angst, håp og glede. En sterk følelsesmessig reaksjon hos publikum tilsvarer en svært suksessfull framføring og et sterkt gjentakelsesønske hos tilhørerne. Og på dette viset vil balladen ivaretas og traderes slik *Draumkvædet* har blitt tradert. Jeg går derfor ut i fra at *Draumkvædet* har hatt stor underholdningsverdi, uavhengig om den har blitt benyttet til dans eller i mer religiøse sammenhenger.

5. Trådene samles

I innledningen trakk jeg frem noen sider ved *Draumkvædet* og *Eids-Maritvisa* jeg ønsket å se nærmere på. Da jeg gikk i gang med oppgaven, visste jeg at verkene med all sannsynlighet hadde vært svært populære, og ikke kun i tiden da de hadde oppstått. *Draumkvædet* hadde umulig blitt tradert over så lang tid uten å ha rørt ved noe i folk. *Eids-Maritvisa* hadde heller aldri blitt trykt flere ganger og i mange eksemplarer om den ikke hadde blitt oppfattet som viktig og relevant. For å finne ut av hva som gjorde dem som populære, var innholdet og budskapet i tekstene helt sentralt.

Draumkvædet tar tilhøreren med inn i kampen mellom det gode og onde etter en farefull ferd på vei mot Dødsriket. Spenningen og følelsen av eventyr som preger *Draumkvædet* har i mine øyne helt klart vært en av de viktigste faktorene til at den har overlevd så lenge. Det katolsk-kristne budskapet som en gang var relevant ville allerede ha møtt stor motstand ved reformasjonen og overgangen til protestantisk kristendom i 1537. Allikevel har den blitt tradert til 1800-tallet, riktig nok i et mye mindre omfang og i langt kortere varianter enn originalen muligens var. Derfor mener jeg at denne balladens tradering ikke har vært avhengig av at de religiøse forestillingene har stemt overens med tilhørernes forestillinger. Selv om visjonen nok til å begynne med var både relevant og i tråd med datidens trosforestillinger, har endringer i samfunnet gjort det religiøse budskapet mindre relevant, men balladen har allikevel blitt tradert og verdsatt blant folk som underholdning, og det religiøse budskapet har blitt mindre vektlagt og delvis mistet sin funksjon.

I *Eids-Maritvisa* er det særlig himmelens herlighet og oppfordringen om bedring av livsførsel som preger. Spenningen vi finner i *Draumkvædet* er byttet ut med formaninger, trøst og håp. Som en selvutnevnt formidler av en sann fortelling, vil *Eids-Maritvisa* befinne seg i en posisjon der den potensielt kan utøve en stor grad av innflytelse på folks levevis. Dette viser seg også i de pietistiske miljøene som vokste frem: Folk lyttet til og tilpasset seg formaningene om endret livsførsel. På denne måten kan *Eids-Maritvisa* hatt en samfunnsendrende funksjon.

Funnene jeg har gjort i oppgaven tilsier ikke at forfatteren bak *Eids-Maritvisa* har kjent til *Draumkvædet* eller hatt den som en inspirasjon. Sammenligningene jeg har gjort har vist at det de har til felles, først og fremst er at de begge bygger på en visjon og at begge kan synges. Ellers er fellestrekkene få. Et felles budskap om at gode gjerninger kan føre til et godt liv etter døden og frelse, mens onde gjerninger fører til synd og straff, er såpass grunnleggende at jeg

mener det ikke kan regnes som et spesielt fellestrekk ved tekstene. De ligner sjeldent i bildebruk, og er farget av hver sin samtid i form av impulser fra norrøn tro eller formaninger knyttet til pietistiske vekkelsesmenigheter. Da tekstene i tillegg er formet av ulike sjangre og formelle krav, finnes heller ikke her særlig til fellestrekk å snakke om. Selvsagt er det mulig at man kan ha kjent til og hørt *Draumkvædet*, men slik jeg ser det er det ingen ting i *Eids-Maritvisa* som peker på dette. Dermed vil tituleringen «et sunnmørsk draumkvæde» i mine øyne først og fremst basere seg på det faktum at begge er visjoner og hører til i visjonsdiktningen.

Litteraturliste

- Bjørnsen, B. R. (1961) *Sunnmørsk Draumkvæde frå Norddal: Rim-forteljinga om Eids-Marit som vart «henrykt» og såg himmel og helvete*. Ålesund: Reidar Bj. Bjørnsen.
- Blom, Å., G. (1971) *Ballader og legender fra norsk middelalderdiktning*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Brandtzæg, S., G. (2018) Skillingsvisene i Norge 1550-1950. Historien om et forsømt forskningsfelt. *Edda*, 105 (2), 93-109.
<https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2018-02-02>
- Fet, J. (1995) *Lesande bønder. Litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840* Oslo: Universitetsforlaget.
- Kalleklev, K., Borgersen, O., & Rannem, Ø. (2018). Boktrykkerkunst. I Store norske leksikon. Hentet 6. desember 2018 fra <https://snl.no/boktrykkerkunst>.
- Landstad, M. B. (1853) *Norske folkeviser*. Christiania: Chr. Tönsbergs forlag.
- Moe, M. & Liestøl, K. (1927) *Moltke Moes samlede skrifter. Volum 3*. Oslo: H. Aschehoug & co.
- Rasmussen, T. & Thomassen, E. (2002) *Kristendommen. En historisk innføring*. (2. utg). Oslo: Universitetsforlaget.
- Refsum, A. S. I. (2016) «Båre bere dæ vene viv frå landi», *Muntlig diktning og muntlig tradisjon i Dei to søstrene* (masteroppgave). NTNU, Trondheim.
- Seland, B. (2011) «Synepiger» og «sværmersker». *Religiøs mystikk mellom tradisjon og modernitet*. Kristiansand: Portal Forlag AS
- Solberg, O. (1999) *Norsk folkediktning. Litteraturhistoriske linjer og tematiske perspektiv*. Oslo: Landslaget for norskundervisning og Cappelen Akademisk Forlag.

Solberg, O. (2011) «Paa gammelt Maal og paa Pergament». Har det funnest ein skriftleg norsk balladetradisjon? *Maal og Minne*. (2), 67-95.

Tveitane, M. (1972). Henrykt til himmel og helvete – Folkelige visjoner og deres kulturhistoriske bakgrunn. *Tradisjon* (2), 38-48.

Vedlegg 1: Eids-Maritvisa.

Her følger en transkribert versjon av skillingsvisa som ble trykt i 1769. Dette er samme utgave som finnes i Bjørnsens bok.

Tittelblad:

En sandfærdig

Nye Viise

om

Den besønderlige hændelse,

der haver tildraget sig med en gud-

fryktig Danne-Qvinde, ved Navn Mar-

the Nielsdatter Eyde, boende paa

Sønmøer, som ved Michaeli-Tider 1767

blev syg av Hovedsvimmel, og hendes Svaghed

tog jevnlig til, indtil den 19 Januarii 1768, da

hun i 6 Timer var ganske død og uden Følelse;

Men imidlertid saae Afgrundens Fælhed og hør-

te et jammerligt Skrig, samt paa et andet Sted

saae GUD sidde paa sin Majestætiske Throne,

omringet af Englers mange Tusinde, og at tilbe-

des af alle Hellige og Udvalgte etc. Ja blev un-

derrettet af en Engel, som kom flyvende til hende

fra den store Skares Mangfoldighed, at hun end-

nu hadde en kort Tid tilbage at leve, og imidler-

tid kundgiøre de Ting, som han nu vilde sige hende,

med meget meere som af en vidløftig Historie er

uddraget, og fuldstændig fortælles i efter-

følgende Viise.

Riimviis forfattet under den Melodie:

O kiære Siæl! frygt aldrig meer, etc.

Efter Naboernes Bekræftelse om Tildragelsens

Riktighed, og deres Begiæring til Trykken

Befordet.

Trykt Aar 1769.

- 1) Om det, der sig tildraget har Med
Martha Eyde, som og var En
dydig Danne-Qvinde, Jeg her en Viise
syng vil; Min Læser! vil du høre til?
Indholden er Guds ære, Og dig til
Gavn kan være.

- 2) I Aaret sytten hundrede Og syv og
sexti monne skee, At hun i Sykdom falder;
Ved Michels-Dag hun bliver svag, Dens
Sygdom holdte ved hver Dag Til Julen

havde Ende, Da hun fik atter kiende:

- 3) En mere heftig Følelse Af Smerter
og Besvimelse, Som Trøkked hendes Hier-
te; Ved venstre Bryst et Sting hun fik;
Hun syntes føle Dødens Pik; Hun sig paa
Sengen lagde, Farvel til Verden sagde.
- 4) Hun faldt i stor Afmæktighed, Og
intet meer af Verden veed, Al Følelse var
borte. Sex Timer laae hun død og stiv,
At man ej mindste Tegn til Liv Hos hen-
de da fornomme; Men da den Tid var omme
- 5) Begyndte hun at røre sig; Enhver
blev heel forunderlig Ved dette Syn at
skue; De meente alle hun var død, Da hun
sig reiste og udbrød (Efter en liden Dvale)
Med en opmærksom Tale:
- 6) «O! jeg har været paa det Sted
Hvor jeg har seet Guds Majested, Og de
Udvalgtes Glæde; Jeg hørte og desligeste
Den Jammer og Forskrækkelse, Som de
Fordømte lider, Hvor ynkelig de qvider.
- 7) Jeg saae der ble oplukt en Dør (Ak!
jeg paa nyt af Angest døer) Naar jeg kun
derpaa tænker) Der var et Mørk, et Svo-
vel Hav, Som en utaalig Stank udgav;
Et Skrig og Skraal jeg hørte, Som saa
mit Hierte rørte:
- 8) Jeg faldt som i en Afmagt hen, Men
kom mig til min Fryd igien, Da nok en
Dør opluktes; Jeg snoed blev fra dette
Sted, Og kom ind i en Herlighed, Som
Var foruden Lige, Og jeg ej kan udsige.
- 9) Jeg saae GUD i sin Majested Paa
Thronen sad i Herlighed, Omringet af en
Skare Af Englers mange tusinde, Som
Hellig! Hellig! syngede; For Guds og
Lammets Throne Nedkasted deres Krone.
- 10) Jeg saae Udvalgtes Ære-Dragt,
Som skinned hver i sær av Pragt, Dog i

ulige Grader; Thi nogle Solens Klarhed
bar, Og andres Glands som Stierner var,
Men alle bare Palmer, Og synged Fryde-
Psalmer.

- 11) Jeg saae og en Mangfoldighed Af
Mennesker, som var iklæd De hvide Ære-
Klæder, De Seyers-Palmer bar i Haand
Og sang i en foreenet Aand GUDs Lov
Med Engle-Stemme, Den jeg ej kan for-
glemme. (*)
- 12) Jeg saae min' elskte Lærere, For hvis
Tilnavn var R ... og B ... (**) Iført i hvi-
de Klæder; Hr. Røst han talte saa til mig:
O Siæl! hvor er du løkkelig, Som har
Guds Naade fundet, Og Synden over-
Vundet.
- 13) Jeg veed jeg har med denne Haand,
Aftoed dig i Daabens Band, I Christo
dig Indpodet; Velkommen nu til dette
Sted; See her er lutter Herlighed; Vi
Veed af ingen Smerte, Som klemmer vo-
res Hierte.
- 14) Derpaa jeg høre fik en Sang Af o-
vervættes Fynd og Klang, Af de Forlø-
stes Skare. Derefter kom en Qvinde frem
For Thronen, og fik Stæd blant dem,
Som hvide Kiortle bære, Og Palmer til
Guds Ære.
- 15) Hun sang og med. Derefter saa
Jeg og en Engel for mig staae, Hvorved jeg blev
forskrækket; Han sagde: frygt du ei for mig, Jeg
har af Nød tit hiulpet dig; Nu skal du faae at
høre De Ting, du skal kundgiøre.
- 16) Thi efter Times sex skal see, At du af din
Besvimelse, Skal for en Tid opvaagne; Du skal
Bebude Herrens Ord For Mennesker som bor
paa Jord; Gid Folk GUDs Ord vil lyde, Og deres
Synd fortryde.
- 17) Din Tale agtes vil for Tant Af mange,
som ej indsee grandt, hvad GUD dermed hensig-

ter, Men siig din Mand og Brødre to, Hvad du har hørt; de skal det troe; Lad først din Præst det høre, Det kan ham og anrøre.

- 18) Ak! svared jeg: jeg er saa svag; Hvordan kan jeg til Guds Behag Hans Budskap da fremføre? Jeg fik til Svar: o! frygt du ej! Det gaaer ej an at sige nej Til det, som GUD dig byder, Hans Kraft dig Ævne yder.
- 19) Du skal anmode HERrens Præst, Han sig befletter allermest Ungdommen at oplære I Guds-frygt og i Herrens Ord, Saa det allene ej be-roer Ved nogle Parters Deelee, Men i Guds Ord det heele.
- 20) At Lov og Evangelium Fremsættes i sin rette Form; At Catechismi Lære Ved Herrens Ord bekræftes saa, De Unge kan Oplysning faae, Ja, lære Gud at kiende, Og sig fra Synd at vende.
- 21) At de fra første Børne-Aar kundskap om HERrens Villje faar, Og siden meer og meere Alt som de tager til Forstand, I HERrens Vej op-lyses kand; De baade veed og lever, Saadan som Himlen kræver.
- 22) Derfor er det hver Lærers Pligt, De nøje vil erindre sligt: Bær Omsorg for de Unge, At HERrens Frygt kan blomstre smukt, Og bære Himlen megen Frugt; Da GUD og vil belønne Og deres Flid paaskiønne.
- 23) Dernæst GUD ogsaa klager paa Den U-skik, der i svang nu gaa Med syndig Jule-Glæde, Da Højtids-Dage blive brugt Til Dantsen, Kortspil og Utugt, Og Bachi-Skaal udtømmes, Men Herrens Lov forsømmes.
- 24) O gid! enhver da lære vil, At hade dette Synde-spil, Og denne slemme Vane! Ja, søge HERrens Huus med Løst, Hvor de kan finde Siæ-le Trøst, Da HERren er at finde, Og Naade er at vinde.
- 25) Ak, tænk! om Herrens hævne vil Og strafe med sin Vredes Ild, De som hans Huus for-

sømme? Thi GUD som boer i Himmelen, Han seer dog ned til Mennesken, At de det Stæd van-ære, Hvor han vil boe og være.

26) Dernæst GUD og beklage maa, At af de, der til Kirke gaae Er faa, som did fremkomme Af Længsel efter HERrens Bud Og for at glæde sig i GUD, Samt søge Siæle-Hvile For Synd og Satans Pile.

27) Nej! mange der indfinde sig For at fremvise giækkelig Sin Pragt og Modens Klæder; De visler, sladdrer, slummer hen, Naar det er skeed, de gaae igien; De mene GUD skal være Tilfreds med saadan Ære.

28) Forgæves de til Kirken gaaer, De hører, men dog ej forstaar, Hvad HERrens Tiener taler; De burde samles til Guds Priis; Men ak! de har en anden Viis: Sin Næste de bagtaler, Med Daarligheder praler.

29) Endnu er og et Ord til Rest, Der passer sig paa Fædre best, Som Engelen omtalte: De, som er sat i Fædres Sted, Bør og med al Oprigtighed Sin unge Smaa opdrage Til det, som GUD behager.

30) De kiære Børn GUD giver dem Skal de til Gudsfrygt holde frem, Og ikke dem forarge Med Banden, Fylder og Drik, Med Fraadseri og slig Uskik, Med slem Snak, onde Sæder, Som Christne ilde klæder.

31) Hvor mange Børn fordærvet blir Ved ont Exempel Fædre gir Ved Laster at bedrive; De selv foragte HERrens Ord, Og holde det for Møje stor Sin' Børn til Dyd at vænne, Hvis Gavn de selv ei kiænde?

32) Hvor kan I lære Børn Gudsfrygt, Som leve selv i Laster trygt, Og ej i Guds Huus kommer? Hvor kan I lære dem Guds Bud, Som ikke kiænde selv til GUD; O Fædre! jer befinder; GUD jer til Bedring minder.

33) Huusfædre og Huusmødre maa I Huset

alting styre saa, At alt skeer til Guds Ære. De
bør sit Huusfolk holde til, At skye al syndig Løst
og Spil, Guds Villje at opagte, Og HErrens
Ord betragte.»

- 34) See! dette er Indholden af Den Ordres
Engelen mig gav; Mon nogen vil den agte; Dog
det beroer nu paa den selv, Som søge vil sin
Siæles Vel, At nøje overveje Sit Liv, Forhold
og Veye.
- 35) Thi de, som lyde vil Guds Bud, De vist
velsignes skal af GUD, Ret baade her og hisset;
Men hvo hans Ord foragte vil, For dennem er
Bered en Tid, En jammer og Elende, Som al-
drig vil faae Ende.
- 36) Gid da I Zions Vægtene! Vil være saare
flittige Tilhørerne at minde om deres store Siæle-
Nød, Vær ikke Skyld i deres Død, Ved Taus-
hed at fordølge Den Straf, som Laster følge.
- 37) Naar I er flittig i jers Kald, I da fra
Undergang og Fald Kan mange Siæle redde!
Vær troe til Enden, skal I faae Den dyre Ærens
Krone paa, De reene hvide Klæder, Som de
Udvalgte glæder!
- 38) Vend om fra Synd i Mennesker, Som
dybt i Synd nedsynket er, GUD jer til Bedring
kalder! Foragt ej HErrens Naade-Kald, Det
blir jer til langt større Fald, Som stampe vil
mod Braaden, Og saa foragte Naaden!
- 39) Jeg raaber: Bedrer eder da! Guds Rige
er ei langt herfra, Viis nu Forbedrings Frugter!
Ja, Øxen alt hos Roden er, Det Træe som in-
gen Frugter bær Afhugges, og der hastes At det
paa Ilden kastes.
- 40) Jeg slutter nu i Jesu Navn! Lad os da
søge Siælens Gavn! Ja vaage, stride, bede.
Gid ingen nu forarges maa Paa denne Syn som
jeg her saae; Tildragelsen er rigtig, Og dens Ind-
hold er vigtig.
- 41) GUD veed, at det alt Sandhed er, Som jeg

nu har berettet her; Vee mig! om jeg vil lyve, Og
sige det, der aldrig var. Nej! mig det saadan hæn-
det har, Som Viisen har beskriver. Jeg et ex-
empel bliver:

42) At man kan synes død og stiv, Og end-
da nyde længer Liv, Da Haab om Liv er ude;
Hvor længe jeg skal vandre her, Det GUD be-
Kiendt allene er. Min Sang jeg hermed ender, Mit Sind til Him-
len vender.

(*) I sær syntes hun de sang den Psalme: I Jesu Navn
skal al vor Gierning skee etc, og hørte de sidste Ord i 2det
Vers med stor Indtræk i Sindet: Han haver gjort store
Ting ved sit Ord, og med hans Arm saa stærk, høyprikelige
Verk; Thi bør os allen Tid, hannem takke med stor Flid,
hvo, som frygter Herren, det merk.

(**) Disse to Lærere hun saae hedte Magnus Røst og
Niels Bugge, som forlængst ere døde. Hr. Magnus Røst
har døbt denne Kone.

